

HALÁL, FELTÁMADÁS, ÖRÖK ÉLET

„Nem halok meg, hanem átlépek az Életbe.”
(Lisieux-i Szent Teréz)

Két kis figyelemreméltó könyv jelent meg 2017 tavaszán az *eszkatológia* (a „végső dolgok”) témakörében.¹ Ilyen kérdéseket tárgyalnak: az ember test–lélek egysége; mi történik a halálban: megsemmisülés vagy beteljesedés?; a haldokló orvosi és lelki segítése; a végső döntés a halálban; végső búcsú a halál előtt és után; „túlvilág”?; halhatatlanság és feltámadás; újjászületés a halálban; a feltámadott állapot; utolsó ítélet; tisztulás („tisztító tűz”); kárhozat („pokol”); örök élet Istennel és szereteteinkkel. Mindkettő „leporolja” a hagyományos nézeteket ezekről a szó szoros értelmében vett *életbe vágó* kérdésekről. Mert aki értelmet ad a halálnak, értelmet ad az életnek. Reflexióiba mindkét szerző beépíti az újabb personalista filozófiát és megújult eszkatológiát.²

A katolikus eszkatológiát lényegesen megújította Hans Urs von Balthasar (†1988) és Karl Rahner (†1984). H. U. v. Balthasar szerint helyesebb lenne „végső találkozások”-ról beszélni. A svájci teológus a bibliai szövegekben két, egymással összeegyeztethetetlen kijelentéssort különböztet meg: az egyik az örök elvettetés fenyegetéseit vonultatja fel, a másik reményt ébreszt. Az előbbi pesszimista szemlélet atyja Szent Ágoston, az utóbbi nagy ihletője a sokszor félreértelmezett Órigenész (†253),³ aki jelentősen befolyásolta Balthasar derűlátó megváltástanát. K. Rahner is hangsúlyozta a Biblia eszkatologikus kijelentéseinek helyes értelmezését: ezek nem nyújtanak a jövőről előretekintő beszámolókat, hanem a mindenkori helyzetről és a benne rejlő lehetőségekről. Karl Rahner – Teilhard de Chardin (†1955) kozmikus víziójától és humanizmusától is sugallva – hangsúlyozta: az evilági jövő humanizáló (elszabadító törekvések) alakításával készítjük elő az abszolút jövőt, a beteljesedést Istenben.⁴

Henri Boulad (1931–) egyiptomi jezsuita hazánkban is jól ismert könyveiből és előadásaiból.⁵ Ágoston és Pascal szellemi rokona, a personalista filozófia (Marcel, Mounier, Zundel) és az újabb teológia ismerője, főleg pedig évtizedek óta tudós

---

¹ *Eszkatológia*: görög eredetű szó, a „végső dolgokról”(halál, feltámadás, utolsó ítélet, pokol–menny, örök élet) szóló tan.

² Henri Boulad SJ, *A halálban ugyanis megszületünk*, Szeretet, szerelem, feltámadás, örök élet, Jezsuita Kiadó, Bp., 2017 (a továbbiakban *Boulad*); William H. Shannon, *Úton a túlvilág felé*, Gondolatok a halálról és az utána következőkről, Szent Gellért Kiadó és Nyomda, Bp., 2017 (a továbbiakban *Shannon*)

³ Aki a végső általános kiengesztelődést tanította minden ésszel megáldott lélek hosszú fejlődés/tisztulás révén eljut a beteljesülés és boldogság állapotába.

⁴ Vö. H. Vorgrimler, *Új teológiai szótár*, Göncöl Kiadó, 2006: „*eszkatológia*”, *apokasztázis*.

⁵ Nemrég pedig megkapta a magyar állampolgárságot is. Amikor pedig e sorokat írom, jött a hír: P. Boulad ismét jön hozzánk, és lelkigyakorlatot tart Dobogókőn, majd Püspökszentlászlón.

rendtársa, Teilhard de Chardin kozmikus víziójának terjesztője. A halál–feltámadás–üdvösség/kárhozat értelmezésében Karl Rahner és Boros László *halálteológiájának* követője. Költői szárnyalással ír a *halálban történő újjászületésről*. Reflexiója lépéseit jelzem: 1) A halál mint megszületés önmagunk számára; 2) A halál mint megszületés a többi ember számára; 3) A halál mint kozmikus születés; 4) A reinkarnáció kérdése; 5) A végső döntés; 6) A halál mint megszületés Isten számára.

A halál/meghalás misztériumát előbb a perszonalista filozófia és embertan alapjáról közelíti meg, bírálva az ateista egzisztencialista Sartre abszurd felfogását. Hangoztatja az ágostoni „vallomást”: az örökké nyugtalan ember Istenhez rendelt lény („*Fecistinos ad Te...*”): szellemi dinamizmusa, a Végtelen vágya az Abszolútum felé lendíti. Ezért hangsúlyozza az ember transzcendenciáját, Pascal alapvető gondolatát: „*Az ember végtelenül felülmúlja önmagát.*” Mert az Isten képére teremtett ember (*imago Dei*) szellem és szabadság, képes Isten megismerésére és a Vele való szeretetközösségre (*capax Dei*).

E filozófiai alapvetés után Boulad ismerteti a Szentírás tanítását a halálról és feltámadásról, kitérve a nagy vallások tanítására. Nagy költőket, írókat is idézve ír a kommunikációról és a szeretetkapcsolatról, kifejti a halál és a szerelem/szeretet összefüggését. Megvilágítja az emberi szerelem kettős tulajdonságát: feszültség a kizárólagosság és mindenkire kiterjedés végletei között, illetve a testi szerelem (Erósz) isteni szeretetté (Agapé) alakulásának útját. A gyermek–anya kapcsolat után a kamaszkorban a társ – barát vagy szerelmes – váltja fel az anyát. Az igazi szerelem *kilépés* önző önmagunkból, párbeszéd, szeretetkapcsolat, kölcsönös önjárandékozás. Kommúnió, amely differenciál: nem olvasztja egybe a személyeket, hanem elősegíti együtt-létezésüket, személyiségük kibontakozását.⁶

Ezután következik újszerű reflexiója: „*A halál mint átmenet, melynek során egyénből személyé válunk.*” Ekkor a *birtoklás* szintjéről átlépünk a *létezés* szintjére (Gabriel Marcel *avoir-étre* kategóriái szerint). Az igazi szerelem/szeretet a személyeket a Szeretet-Isten felé lendíti; a földi időn túlmutató szerelmi extázis-élményben megsejthető az örökkévaló boldogság.

Gabriel Marcel és Heidegger filozófiájára utalva magyarázza: „Minél többet birtokolok, annál kevesebb vagyok. Minél kevesebbet birtokolok, annál több vagyok. A létezés a birtoklás romjain sarjad ki. Van egy szó, amely jól kifejezi ezt a középpontból való kimozdulást: *az extázis*. Ha a szó etimológiáját nézzük, azt jelenti: ’önmagán kívül marad’: EX-STASIS (ex-stare). Az önmagából kilépő ember magatartásának az ellenpólusa a materiális, önmagába zárt lét, amelyet németül *Dasein*nak (ottlét, jelenlét) neveznek. (...) Ha teljesen ki akarjuk bontakoztatni ember voltunkat, a *Dasein*ből át kell lépnünk a *Sein* (lét) világába. A régi szint

---

⁶ Boulad atya sokszor hivatkozik Teilhard de Chardin víziójára (például *Emberi energia* című tanulmánykötetére): amikor a nagy jezsuita tudós gondolkodó a szexuális energia kozmikus vonatkozásairól és annak szublimálásáról eszmélődik, elhelyezve e fejlődést az egyetemes evolúcióban, amely az ősröbbanástól a hominizáció utáni nooszférában folytatódik a teremtő egyesülés révén – a mindent uralma alá vető (1Kor 15), dicsőséges Krisztust jelképező Ómega-pontig. (Boulad 82, vö. még 101, 132 stb. A 138–139. oldalakon hosszú idézet Teilhard-ról korábbi könyvéből: *Le mystère de l'être*, Montréal, 2006, 74–75).

meghaladása a szerelem extázisában válhat valóra, amely magában foglalja az önmagunk középpontjából való gyökeres elmozdulást. – Különösnek hathat az a megállapítás, hogy a halál, amelyben meghalunk önmagunknak, s amellyel tehát együtt jár az extázis, emberfeletti öröm forrásává válhat. Az *extázisban lét* azt jelenti, hogy amit átélünk, az teljesség, ujjongás, túlcsoordulás...” (Boulad 88)

Boulad ezután még kifejti a *szeretet dimenzióit*. Kitér arra, hogy milyen szerepe lesz a nemiségnek az örök életben, milyen módon fog megnyilvánulni. A feltámadottság állapotához nem tartozik hozzá a fizikai egyesülés, sem a szó szoros értelmében vett nemiség. „De hogy a valódi értelemben vett szexuális dimenzió, test és lélek felfoghatatlan öröme, a szerelem extázisának reszkető gyönyöre megszűnhetne – ezt nem fogadom el. (...) *A feltámadottság állapotának nem kizárnia, hanem magában foglalnia kell azt, ami legszebb, leggazdagabb, leglényegesebb az emberi léthelyzetben.* [A kiemelés tőlem – Sz. F.] (...) Tehát amit a szerelmespár átél, milliárdszoros erejűvé fog sokszorozódni ebben a végső egybeilleszkedésben, ebben az univerzális egységben. »Szem nem látta, fül nem hallotta, emberi szív föl nem fogta, mit Isten azoknak készített, akik őt szeretik« (1Kor 2,9).” (Boulad 99)

E jórészt filozófiai fejtegetések és eredeti vágyálmok/megsejtések után Boulad atya könyve második felében a „*végső dolgokról*” eszmélődik a Szentírás, a keleti egyházatyák, misztikusok és az újabb teológusok (Guardini, F. Varillon, H. U. von Balthasar, Zundel) nyomán. Melegen ajánlom ezeket az optimista, szívmengető elmélkedéseket. Megjegyzem, hogy az optimista Teilhard-tanítvány – amikor a Megtestesülést és a kenózist (Fil 2) tárgyalja, a bűnt és a rosszat önküresítő szeretetaktusával és halálával legyőző Üdvözítő misztériumát igyekszik megközelíteni – végül eljut a „keresztre feszített Isten”-ig (J. Moltmann), pontosabban „Isten alázata és szenvedése” katolikus víziójáig (F. Varillon).

William H. Shannon (1917–2012) amerikai pap-teológus, aki hosszú évekig oktatott teológiát, ugyanakkor a lelkipásztorkodásban is hasznos tapasztalatokat szerzett. Ihletet merített Thomas Merton misztikájából is. Könyve első felében jelzi a teológiai alapokat új személetéhez, majd a haldoklók/meghaltak hozzátartozóinak és lelkipásztoroknak hasznos gyakorlati szempontokat nyújt: például a haldoklók orvosi (palliatív) és lelkipásztori gondozása, betegek szentsége, hamvasztás, „tisztítóhely”, találkozás szeretteinkkel, „mennysország”.

Ami a teológiai alapokat illeti: a kis könyvet a Torontóban dolgozó *Jaschkó Balázs* jezsuita atya ajánlotta és lektorálta, *Miklós báty* Attila SJ nyugalmazott püspökünk pedig rövid *Előszavában* utal Shannon forrásaira, olyan jezsuita szerzőkre, mint R. Troisfontaines, Karl Rahner, Boros László. Tehát jórészt ugyanazok a teológusok, mint Boulad mesterei. Halálteológiájukat most itt összevontan, rendszerezve elmélyítem, kiegészítem Shannon vázlatos utalásait.

Halál, feltámadás, örök élet

Boulad és Shannon egyaránt K. Rahner és követői *halálteológiájára* hivatkozik; most a részben már elfogadott, részben még hipotézis szintjén terjedő szemléletet ismertetem, majd a hivatalos katolikus tanítást foglalom össze.

A platonizmust követő ágostoni örökség szerint az ember meghatározó valósága a *lélek*; de a keresztény filozófia hangsúlyozza, hogy az ember *lélek és test lényegi egysége*. Így a *halál* hagyományos definíciója – „a lélek és a test szétválása” – súlyos kérdést vet fel azoknak, akik (mint Szent Tamás is) az arisztotelészi felfogás szerint a lelket a test „formájának” tartják.

Igaz, hogy a skolasztikus tanítás – Szent Tamás nyomán – mindig is vallotta a test–lélek szubsztanciális (lényegi) egységét, de *nem volt következetes* a halál–feltámadás kérdésében, amikor halál meghatározásakor a test és a lélek „szétválásáról” beszélt. Tudniillik, ha a test és a lélek egysége alkotja az embert, akkor a biológiai (fizikai) halál a lelket is eléri, vagyis az egész embert. Ezért Karl Rahner radikálizálta a test–lélek lényegi egységéről szóló tanítást: a halálról szóló megfontolásaiban hangoztatta, hogy a halál után a lélek nem „testetlenül”, a felbomló testtől és a kozmosztól elszakadva várja a feltámadást (valamiféle természetellenes állapotban), hanem a tér-idő korlátainak leomlásával – „szellemi” teste révén – egyetemes vonatkozásba lép az anyagi mindenséggel. Tehát nem „*a-kosmisch*”, hanem „*all-kosmisch*” lesz.⁷ Ez persze felveti azt a problémát, hogy vajon ez a vonatkozás, amely a feltámadott Krisztust, majd a feltámadt embereket jellemzi, a végső feltámadás előtt megtörténik-e valamiképpen.

Egyes mai katolikus teológusok továbbgondolják a problémát; így Gisbert Greshake és Jakob Kremer exegéta *Ressurrectio mortuorum* című könyvükben (Darmstadt, 1986). Greshake, miután visszautalt Kremer szentírási elemzéseire, a bibliai antropológiára és a „feltámadás” többértelműségére, történeti és szisztematikus szempontból újratárgyalja a témát. Szembenéz az elkerülhetetlen kérdéssel: *Mi történik a halottakkal a halál és a feltámadás között?*

Római Kelemtől és Antiochiai Szent Ignációtól kezdve többféle vélemény alakult ki erről. Antiochiai Ignác szerint a vértanúk, akik osztoztak az Úr szenvedésében és halálában, azonnal feltámadnak, személyesen találkoznak a feltámadt Krisztussal, aki az Atya mellett él. A többi halott (akik nem vértanúk, próféták, apostolok) várják a testi feltámadást. Órigenész – bár elővigyázattal kell őt idézni – szintén a halálban való azonnali feltámadás mellett tanúskodik. Szent Ágoston megkülönböztet két feltámadást: az egyik a léleké, ami azt jelenti, hogy a lélek nem zuhan az örök halálba, a másik a testé, amely az utolsó napon történik majd meg. Ágostonnál már világosan érezhető a platonizmus befolyása. Ennek meglesz a következménye: az Egyház figyelme a feltámadás jelen dimenziójáról a jövőre tevődik át. A teológia számára ezentúl a feltámadás jelenti azt az isteni csodát, amely az utolsó napon lezárja a történelmet. Ezen kívül a „test” (=σάρξ=hús) a lélek ellentétpárja lesz. A dualizmus világosan kifejeződik: a teológia megkülönbözteti a halhatatlan lélek beteljesedését a megdicsőült test végső visszanyerésétől, a test feltámadásától. A középkorban az eszkatológiát már ez a dualista antropológia határozza meg, szemben az első századok felfogásával, amikor

---

⁷ Lásd K. Rahner halál-teológiájáról 1962-ben Leuven-Eegenhovenben írt teológiai licenciatúsomat: <http://www.tavlatok.hu/38elottiek/tavlatok02.htm#szemle>

az eszkatológia határozta meg az antropológiát. (Greshake 223) Greshake alaposan elemzi a skolasztikus antropológiából adódó nehézségeket a halál utáni állapottal kapcsolatban.

Ezt követően, amikor már bemutatta a modern véleményeket, Greshake ezt a formulát választja: „feltámadás a halál pillanatában”. Azonban bizonyos szükséges megszorításokat tesz, figyelve a Szentírás és az egyház tanítására. Álláspontját így foglalhatjuk össze (egyébként csatlakozik hozzá B. Sesboüé SJ is): *Az ember a halálban találkozik Istennel, ez érinti „testi mivoltát” is, vagyis a világhoz és a történelemhez való viszonyát. De ez a „feltámadás” még nem teljes: csak az idők végén, a végső feltámadáskor teljeseedik be, minthogy minden ember lényegi viszonyban van az összes többi emberrel.* Ez a szemlélet komolyan veszi a feltámadt test összemérhetetlen jellegét, tehát kizár minden olyan „fizikai” elképzelést, hogy a feltámadás egy hulla megelevenedése. A „feltámadás a halálban” modell jelzi azt, hogy Isten győzedelmes tette az egész embert érinti; ez a felfogás a hit értelmes hirdetésének – és a következetes antropológiának – követelménye.

Greshake alapos tanulmánya (és előző, idevonatkozó könyve is) – azt jelzi, hogy a mai katolikus teológia, részben az újkori protestáns kihívásra válaszolva, megújítja az eszkatológiát. Ugyanakkor ma már a protestáns teológia is mérsékli egyoldalú, a „lélek halhatatlanságát” kizáró álláspontját. Világos, hogy az üdvösség teológiája szempontjából a *feltámadás új teremtés*. A katolikus antropológia, a hagyományra hivatkozva, a „lélek halhatatlansága” filozófiai tételét azért tartotta fenn, hogy hangsúlyozza: *a lélek nem szűnik meg létezni, nem semmisül meg a test biológiai felbomlásával, mivel szellemi természetű, tehát túlszárnyalja az anyagot.* E metafizikai állítástól meg kell különböztetni a kegyelem (új teremtés) által közvetített isteni életet és annak végső, teljes kifejezését, a világ végén bekövetkező testi feltámadást. Valójában a Szentírás alapján mindig is hitték a katolikusok, hogy az egész ember nyeri el az üdvösséget, tehát a „test” feltámadását vallották meg a keredóban. De vallani akarták azt is, bizonyos szélsőséges protestáns véleménnyel szemben, hogy folytonosság van (a szakadás ellenére) halálunk és feltámadásunk között: *én halok meg, és én támadok fel, tehát személyem nem semmisül meg a halálban.* E *folytonosságot* akarja jelölni a „halhatatlanság” fogalma, amelynek a kereszténység végül is új jelentést adott.

*

További perszonalista megfontolások a két új könyv és G. Greshake vonalában maradva.

Az istenhívőknek: az ember megsemmisülése ellentmondana Isten bölcsességének és szeretetének

1) Isten *Bölcsessége*: hiszen ha létrehozta (hozza folyton) ezt a fejlődő világegyetemet, amelynek csúcán az ember áll – minden érte lett! – az emberi személy nem semmisülhet meg, különben abszurd lenne a világ, amelyben annyi értelem, szépség van a mezei virágtól a csillagrendszerekig.

2) Isten *Szeretete*: Isten Szeretet, és szeretetből teremtett mindent, főleg minket, embereket. A világ teremtése előtt kiválasztott, hogy Krisztusban fogadott

gyermeke legyek, és részesítsen isteni életében (Ef 1); a próféták szerint tenyerére rajzolt, nevemen nevezett, ezért vagyok egyedülálló személy, mint minden más személy, azért teremtett, hogy legyek, ezért nem semmisít meg. Még a végsőig lázadót is tovább szereti, nem semmisíti meg; de ha az esztelen végleg elfordul az élő Istentől és a szeretetközösségtől, a Szeretet-Isten tiszteletben tartja szabadságát, és ezt mondja: „Ember, legyen meg a te akaratod!” És ez a kárhozát, mert az illető saját semmisségével egyedül marad. Ő maga teremti poklát. (Blondel, Dante) De *remélni lehet*, hogy senki sem kárhozik el, mert hosszú, fájdalmas tisztulás után Isten kegyelme végül magához édesgeti lázadó akaratunkat. – Boros László hipotézise szerint a halálban történik a döntő „*optio finalis*”.⁸

Ezt a hitre és észre támaszkodó érvelést most kiegészítem M. Zundel gondolataival,⁹ akire Boulad is többször hivatkozik. A svájci perszonalista filozófus és teológus megfontolásai az emberi személyről, test–lélek kapcsolatról, halálról és feltámadásról nagyon eredetiek. *A halál misztériumát elhelyezi személyesedésünk misztériumában*: hivatásunk arra szól, hogy személyyé alakuljunk, eredetté és teremtővé legyünk. A személyesedéshez pedig *ki kell lépniünk*¹⁰ önző önmagunkból, szűk világunkból: megnyílni a másik, mások felé a párbeszéd és a csere, a kölcsönös ajándékozás, vagyis a *szeretet* révén. Ezt hangoztatja Boulad is.

„Amint az élet megfejtethetlen annak, aki nem válik forrássá, teremtővé, személlyé, eredetté, szabadsággá: a halál hasonlóképpen megfejtethetlen számára. (...) Valójában nem arról van szó, hogy tudjuk, hova megyünk a halálunk *után*, semmiképpen nem egy időbeli vagy térbeli »azután«-ról van szó, hanem olyan »odaát«-ról, amely *belül* van. Vagyis arról van szó, hogy a halál fölött már itt a földön győzzünk, mától fogva; – olyannyira, hogy a valódi probléma nem az a kérdés, hogy élünk-e a halálunk után, hanem az, hogy élők leszünk-e a halálunk *előtt*. (...) Ha meglenne bennünk mindaz a tágasság, mindaz a képesség, melyet a szeretet adhat meg, akkor a halált fokozatosan legyőznénk, az idő bennünk örökkévalóvá válna, és megsokasítanánk ezeket a csillagfényes órákat, melyekről Zweig beszél, ezeket az órákat, melyekben minden időtartam egy jelenlétbe sűrűsödik, mely soha ki nem merülő újjászületésre képes jelen időt ébreszt. (...) Valójában örökkévalóvá kell válnunk az időn keresztül, ami nem más, mint önmagunk távolsága önmagunktól. Más szóval: az időnek bensőségessé kell válnia számunkra, olyan időtartamban, ami nem múlik el; és egész lényünknek, apránként, kárpótolnia kell magát a biológiáért...” (Zundel 62–63)

Szüleinktől megkaptuk génkódunkat, egy bizonyos energiamennyiséget, biológiánkat. Energiánk elhasználódik, kimerül a korrallal, végül jön a fizikai halál. Biológiai mivoltunk porrá lesz, de a biológián túli létünk, amely belül van, tehát kialakított, teremtett személyiségünk tovább él, örökkévalóvá és egyetemessé válik

⁸ Lásd Boros László *Mysterium mortis* című könyve 1998-as magyar fordításáról írt ismertetésemet: http://www.tavlatok.hu/49_elottiek/tavlatok43.htm#szemle

⁹ *A csend, egyedülálló mester*, Jel Kiadó, Bp., 2005, 60–92.

¹⁰ Ezt a kilépést (*ex-ire*) hangsúlyozza Szent Ignác *Lelkigyakorlatai* nyomán a jezsuita Ferenc pápa, és – mint láttuk – a jezsuita H. Boulad, aki a szerelmi *ex-sztázis*-ban sejtje meg az örökkévalóság előízét.

azzal, hogy mindenkit egyedülálló lénnyé és egyben *közös kincsé* tesz, vagyis mindenki mindenkit gazdagít.

M. Zundel – miként Shannon és Boulad – Marcel, Mounier és más mai perszonalistát követve fejti ki a *test filozófiáját és teológiáját*:¹¹ megmagyarázza, hogy testem, amelyet nem birtokolok, hanem én a testem is vagyok (lényegi egység, példa: a mosoly elválaszthatatlan az arctól, nem azonos a hullával). Tehát testem „*a feltámadás csírájaként megmarad*”! Szerzőnk felteszi a kérdést, amelyre igennel válaszol: „Vajon nem képzelhető el, hogy a halálon túl – legalábbis ha eljutott személyi egységére – az emberi lény valamiképpen képes teljes egészében fennmaradni: olyan formában, amely szabad minden érzékelhető megjelenéstől? Én hajlamos vagyok arra, hogy ezt elhiggyem.” (76) Példákat hoz fel: a feltámadt Jézus megjelenései szellemi testben, valamint Assisi Szent Ferenc, aki teljes egészében fényé és szeretetté alakult át, teljesen megszabadult biológiájától, minden rostja Istenben él.

Ha a biológia személyessé válik, ha elfogadjuk, hogy a test nem a holttest, hanem magában hordozza a feltámadás csíráját, akkor az Újszövetség fényében, a *Megtestesülés ragyogása és Krisztus feltámadásának hite isteni távlatokba állítja* ezeket a megfontolásokat. De a kegyelem erejében állandóan újjá kell teremtenünk önmagunkat, hogy általunk átalakuljon a világegyetem is, amely energiaelőleget nyújtott nekünk. „Visszaadva neki ezeket az energiákat, de átszellemülve a szeretet ragyogásában, mint ahogy Assisi Szent Ferenc tette, amikor a *Naphimnuszt* énekelte.” (Zundel 79)

Zundel nem említi, de Teilhard de Chardin hasonlata jut eszembe: humanizálva a világot, előkészítjük a nagy ostyát az átváltoztatásra, amelyet a Feltámadott lelke visz végbe. Amikor az ember a belső örökkévalóságban véglegesen forrássá és eredetté, szabadsággá és szeretetté válik, beteljesülhet a feltámadás, a *dicsőséges test* teljes kibontakozás mindenki számára, de ez a feltámadás csak a történelem végén nyilvánul meg mindenki előtt és mindenki számára. (Zundel 77)

*

Itt még idézem a *Hittani Kongregáció* 1979-es *eszkatológiára* vonatkozó nyilatkozatát.¹²

1) Az Egyház hiszi a „holtak feltámadását” (Krédó).

2) Az Egyház e feltámadást az egész emberről érti: a feltámadás nem más a választottak számára, mint Krisztus feltámadásának rájuk való kiterjesztése.

3) Az Egyház állítja, hogy a halál után tovább él a szellemi (lelki) összetevő, amely öntudattal és akarattal rendelkezik, tehát az emberi „én” fennmarad. Ennek az „összetevőnek” jelölésére az Egyház a „lélek” szót használja, amelyet megszentelt a Szentírás és a hagyomány. Tudatában annak, hogy a „lélek” szónak a

---

¹¹ Lásd még a II. János Pálra hivatkozó Christipher West könyvét: *Boldogságkeresés és szexualitás. A test teológiája*, Kairosz Kiadó, Bp., 2014. – Szabó Ferenc SJ, *Házasság és család Krisztus fényében*, Jezsuita Kiadó, Bp., 2015, 53–63.

¹² *Documentation Catholique*, Nr. 1769, 709.

Bibliában több jelentése van, az Egyház nem lát semmi olyan komoly okot, aminek alapján elvetné e kifejezést, sőt úgy véli, hogy feltétlenül szükség van e nyelvi kifejezésre, hogy érintetlenül megőrizze a keresztények hitét.

4) Az Egyház kizár minden olyan gondolatformát vagy kifejezést, amely értelmetlenné vagy abszurdá tenné imáját, temetési szertartásait, a halottak tiszteletét: mindezek lényegileg „teológiai helyeket” alkotnak.

5) Az Egyház, igazodva a Szentíráshoz, várja a mi Urunk Jézus Krisztus dicsőséges megnyilatkozását (*Dei verbum* 1); ezt azonban különbözőnek és későbbinek tartja az embernek a halál után azonnal bekövetkező helyzetéhez viszonyítva.

6) Az Egyház az emberek halál utáni sorsára vonatkozó tanításában kizár minden olyan magyarázatot, amely elvenné Mária mennybe való felvételének egyedülálló jelentését, tehát azt a tényt, hogy a Szent Szűz testi megdicsőülése elővételezése valamennyi kiválasztott (végső) megdicsőülésének.

7) Az Egyház, hűségesen az Újszövetséghez és a Hagyományhoz, hiszi az igazak boldogságát, akik Krisztussal lesznek. Hiszi, hogy örök büntetés (kín) várja azt a bűnöst, aki a végsőkig kitart lázadásában: meg lesz fosztva Isten látásától, és ez a kín (a kárhozott) egész lényét eléri. Az Egyház végül hiszi, hogy a választottaknak esetleg át kell menniük tisztuláson, mielőtt Isten látására eljutnának, de ez a tisztulási folyamat teljesen különbözik a kárhozottak kínjától. Erre céloz az Egyház, amikor pokolról és a tisztító tűzről beszél.

Ami pedig az embernek a halál utáni állapotát illeti: óvakodni kell a képszerű és önkényes elképzelésektől, mivel éppen ezek túlzásai miatt kell gyakran nehézségekkel szembenéznie a keresztény hitnek. A Szentírás által alkalmazott képek azonban tiszteletet érdemelnek. Meg kell ragadnunk azok mély értelmét, elkerülve azt, hogy túlságosan enyhítsük őket, ami gyakran azt jelenti, hogy kiürítik azoknak a valóságoknak lényegi tartalmát, amelyeket e képek jelölnek.

Múlt és jövő között

Múlt és jövő között feszül életünk. Ha a történelemben szétáradó rosszat, igazságtalanságot és szenvedést tekintetbe vesszük, az emberi történelmet mint szenvedéstörténetet is jellemezhetjük. „Semmi sem hasonlít jobban a Keresztúthoz, mint az emberi történelmi kaland”: ezzel a kijelentéssel zárta főműve függelékét az a tudós jezsuita, P. Teilhard de Chardin, akit pedig nemegyszer naiv optimizmussal szoktak jellemezni, mondván, hogy a „szent evolúcióra” hagyatkozik az emberi jelenség értelmezésekor.

A modern embert többek között az jellemzi, hogy felfedezte az evolúciót, írja Teilhard de Chardin *Az emberi jelenségben*. „Egy bizonyos elmélet, rendszer vagy hipotézis az Evolúció?... Korántsem: több ezeknél, általános feltétel, igazodni kell ezentúl minden elméletnek, minden rendszernek, minden hipotézisnek, eleget kell tenni neki mindegyiknek, hogy elgondolható és igaz legyen. Minden tényre rávilágító fényforrás, olyan görbe, amelyhez minden vonalnak igazodnia kell: íme, ez az Evolúció.” Teilhard Pekingben, a második világháború alatt írta meg régóta érlelődött munkáját, amelynek haladó víziója gyanús volt római körökben. XII. Pius

Humani generis kezdetű körlevele (1950), amely az „új teológia” néhány szerzőjének nézeteit bírálta, Teilhard evolucionizmusát is érintette.

Közel fél évszázaddal később, 1996. október 22-én II. János Pál a Pápai Tudományos Akadémia teljes üléséhez szólva vázolta a katolikus egyház hivatalos felfogását az evolúcióról: „Új ismeretek arra készítetnek bennünket, hogy az evolúcióelméletben többet lássunk, mint hipotézist. Figyelemreméltó dolog, hogy ez az elmélet a kutatók szemében egyre meggyőzőbbnek bizonyult... Különböző, egymástól független kutatások ezen a téren egybehangzó eredményre jutottak, ami jelentős érv az elmélet helyessége mellett.”

Az evolúció tudományos, filozófiai és teológiai szempontjaival foglalkoznak mostani tanulmányaink. A kérdéskör időszerűségét az is jelzi, hogy március elején Rómában, a Kultúra Pápai Tanácsa védnöksége alatt, nemzetközi konferenciát rendeztek a biológiai evolúció kérdéseiről, megemlékezve Darwin *A fajok eredete* című műve megjelenésének 150. évfordulójáról. A tudományos és teológiai reflexiók felvetik a jövőre, a történelem értelmére vonatkozó szorongató kérdéseket is.

A világ felgyorsult fejlődése és a planétizáció (globalizáció) csak felerősíti a modern (vagy már posztmodern) ember szorongását a jövő előtt, amiről ugyancsak Teilhard eszmélődött főművében, keresve az alapvető létszorongás gyökereit. Ki tudja számunkra biztosítani a holnapot? „Világunkat, amelyben élünk, az teszi sajátosan modernné, hogy benne és körülötte fedezzük fel az Evolúciót. A modern világ nyugtalanságának gyökere, most már bátran kimondhatom, a bizonytalanságban van, abban, hogy nem látja, miként lehetne biztos a kiútban – hogy van-e megfelelő kiútja ennek a fejlődésnek.” A szellem szférájában folytatódó fejlődés, az emberi nem egységesülésének feltételét végső soron a tudós jezsuita egy Transzcendens Ómega „amorizáló” hatásában látja biztosítottnak, vagyis a tudós gondolkodó posztulátumát keresztény hite szilárdítja meg: a feltámadt Krisztus, ez a már létező Ómega, aki Szentlelke által szeretettel hatja át és átalakíthatja át a neki megnyíló szíveket, a Feltámadott Testét, az Egyházat alkotó híveket, és általuk valósítja meg az új teremtést.

„Küldd el teremtő Lelkedet, és megújítod a Föld szíznét!”

Budapest, 2017. Pünkösdhétfő

Dr. Szabó Ferenc SJ